

ละครลิง: จากมหรสพพื้นบ้าน สู่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ^๑

รัตน์พล ชื่นคำ^๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งสำรวจและรวบรวมองค์ความรู้ละครลิงทั้งหมดในประเทศไทย ตลอดจนรวบรวมบันทึกองค์ความรู้ วิเคราะห์การสืบทอดและบทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ซึ่งเป็นคณะละครลิงเพียงคณะเดียวที่ยังคงจัดแสดงอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้คณะศิษย์พระกาฬ เกิดความภาคภูมิใจและเกิดจิตสำนึกในการปกป้องคุ้มครององค์ความรู้ “ละครลิง” ของตน ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ผ่านการค้นคว้าเอกสาร บันทึกการแสดง การลงพื้นที่สัมภาษณ์ชุมชน การแสดงที่จังหวัดนครสวรรค์ ราชบุรี และกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยนี้ยังได้ดำเนินการผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งเป็น ๑) การให้ความยินยอมจากคณะศิษย์พระกาฬในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลการแสดง ๒) การบันทึกภาพเคลื่อนไหวการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ๓) การจัดทำแบบสอบถามข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ๔) การจัดโครงการรับฟังข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ๕) การจัดโครงการสัมมนาวิชาการ “ละครลิง”: มหรสพพื้นบ้านกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และ ๖) การจัดโครงการคืนความรู้สู่ชุมชนการแสดง

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “โครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗ โดยมีศาสตราจารย์สุกัญญา สัจฉาญา เป็นที่ปรึกษาโครงการ.

^๒ อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ละครลิงในประเทศไทยประกอบด้วย องค์ความรู้ของละครลิงคณะวัฒนาพานร คณะลิงไทยมั่นคง คณะดำรงศิลป์พานร และ คณะศิษย์พระกาฬ ปัจจุบันเหลือละครลิงคณะศิษย์พระกาฬเพียงคณะเดียวที่ยังคงจัดแสดงอยู่ และมีการสืบทอด องค์ความรู้ให้แก่สมาชิกในสายตระกูล โดยผู้ที่มีองค์ความรู้ ละครลิงมากที่สุด คือนายปัญญา กัณรอบรู้ และผู้สืบทอดองค์ความรู้ละครลิง ได้แก่ นายวัชระ กัณรอบรู้ นางวัชรี กัณรอบรู้ และนายประกิจ กัณรอบรู้

สภาพปัจจุบันของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬได้รับความนิยม น้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต แต่ยังคงมีบทบาทในด้านการให้ความบันเทิงและด้านพิธีกรรม การแก้บน ผลการวิจัยยังพบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อองค์ความรู้ละครลิงในปัจจุบันมี ๓ ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ด้านผู้สืบทอด และด้านสภาพการแสดง

Monkey Show: From Folk Performance To National Intangible Cultural Heritage^๑

Rattanaphon Chuenka^๒

Abstract

This research aims to collect all available knowledge about the Monkey Show in Thailand, as well as analyze the role and sustainability of this art as part of Thailand's Intangible Cultural Heritage. The work focuses on the troupe "Sisphrakarn", the only existing Monkey Show troupe, in order to collect all available knowledge and help create a sense of pride and ownership among the people of Thailand and boost moral support to the troupe who plays an important role in supporting and sustaining the knowledge of the Monkey Show act. This study analyses and traces the background and literary reviews of the history of Monkey act Show in the areas where this show has been active, such as in Nakornsawan, Rachaburi, and Bangkok.

This research is conducted through community participation: by 1) obtaining permission from the owner of the show to gather information and conduct public interviews, 2) receiving permission to film the show, and 3) collecting social opinions through the use of public questionnaires

^๑ This article is a part of the author's research entitled, "Inventorying of Intangible Cultural Heritage (Monkey Show)". The research was partially funded by Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture. The research was advised by Professor Sukanya Sujachaya.

^๒ Lecturer of Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

to entitle the show as Thailand's Intangible Cultural Heritage. Moreover, during this project we have had the opportunity to organize a public hearing on the subject of "Monkey Show as Thailand's Intangible Cultural Heritage" and a seminar, "Monkey Show: Folk performance and its submission as Thailand's Intangible Cultural Heritage." Lastly, the project also gives "Sisphrakarn" the opportunity to review and reestablish their knowledge about the performance by giving full support to the researcher.

The research has found there have been the different troupes of Monkey Shows in Thailand: Wattana Vanorn Troupe, Thaimankong Troupe, Damrong Silpa Vanorn Troupe and Sisphrakarn Troupe. However only is still Sisphrakarn running their show and passing knowledge among family members such as, Mr.Panya Kanrobru, and his heir and successors, Mr.Vatchara Kanrobru, Ms.Vatcharee Kanrobru and Mr.Prakit Kanrobru.

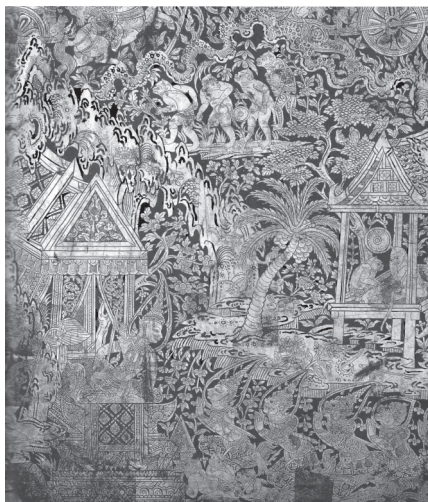
The current situation of the Monkey Show is in crisis. Sisphrakarn Troupe's popularity has been significantly lessened compared to that of the past. The role of Monkey Show today presented themselves as 1) a form of entertainment and 2) as a present to fulfill one's vow to the gods. The research has found that there are 3 factors to threaten with knowledge of Monkey Show: transmitter, successor and state of showing.

บทนำ

ลิง เป็นสัตว์โบราณและมีความใกล้ชิดกับวิถีชีวิตมนุษย์มาตั้งแต่อดีต จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีการขุดพบชิ้นส่วนวัตถุโลหะรูปหน้าลิงเจาะรูไว้ร้อยสายใช้คล้องคอ ที่บริเวณเขาหลวง บ้านวังหาด อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งคาดคะเนว่าเป็นเครื่องรางอย่างหนึ่ง และยังพบวัตถุรูปคนงูลิงตามแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีอีกจำนวนมากที่เมืองโบราณจันเสนและในบริเวณขอบข่ายของวัฒนธรรมสุโขทัยบางแห่ง ซึ่งได้มีการสันนิษฐานว่ารูปปั้นดังกล่าวเป็นวัตถุทางความเชื่อเช่นเดียวกัน^๕

นอกจากนั้น ลิงกับมนุษย์ยังเกี่ยวข้องกันในด้านวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น ด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ได้มีการตั้งชื่อสถานที่ สิ่งของ ตลอดจนสำนวนและสุภาษิตที่เกี่ยวกับลิง เช่น ชนเป็นลิง ทำลิงทำค่าง ยืนแก้วให้วานร ยักษ์ลักมาลิงพาไป ฤาษีเลี้ยงลิง ลิงตกต้นไม้ ลิงโลด ลิงหลอกเจ้า เชือดไก่ให้ลิงดู ออกลูกเป็นลิง ฯลฯ และยังปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวกับลิงในตำนาน นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนวรรณคดีหลายเรื่อง ซึ่งเป็นที่รู้จักกัน เป็นอย่างดีเช่น หนุมาน ในรามเกียรติ์ หังเจีย ในไซอิ๋ว เป็นต้น

^๕ จรัสศรี จิรภาส, **หังเจีย (ฉิเทียนต้าเล้ง) ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า**, กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๗: ๔-๕.

ภาพที่ ๑ ลิงในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามประชุมพล
ที่มา: หนังสือรามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ

ภาพที่ ๒ การแสดงฝึกลิง ในภาพเป็นการประลองอาวุธระหว่างคนกับลิง มีผู้ชมอยู่
ด้านหลัง

ที่มา: ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดประตู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างลิงกับมนุษย์นี้เองได้พัฒนามาจนเกิดเป็น การแสดง เช่นการแสดงลิงเก็บมะพร้าว ที่วิทยาลัยฝึกลิงเพื่อการเกษตร จังหวัด สุราษฎร์ธานี ของครูสมพร แซ่ไคว่ ที่ฝึกหัดลิงให้สามารถปีนต้นมะพร้าวและเก็บ ลูกมะพร้าวได้ ตลอดจนการแสดงละครลิง

ละครลิง เป็นการแสดงประเภทหนึ่งของละครสัตว์ ได้รับความนิยมมาก ในอดีต เป็นมหรสพพื้นบ้านที่คนไทยรู้จักกันดี ดังปรากฏชื่อดารานักแสดงละครลิง ขวัญใจคนไทยอย่าง “ประกิต” ลิงนักแสดงจากคณะ ศิษย์พระกาฬ “ลิงจ๊อบ” ดารา จากสวนสัตว์เขาดิน กรุงเทพฯ ลิงส่วนใหญ่ที่นำมาแสดงมักเป็นลิงกัง ลิงบุต หรือ ลิงเสน เพราะเป็นลิงที่ฉลาดและเชื่อฟังคำสั่งง่าย ในการแสดงละครลิง นายโรงจะมานั่งอยู่มุมเวทีแล้วบังคับให้ลิงร่ายรำออกท่าทางไปตามที่ฝึก โดยนายโรงเป็นคนพากย์ เรื่องราว ร้องส่งให้ปีพาทย์รับและให้จังหวะเป็นช่วงๆ สำหรับเนื้อเรื่องที่ใช้นั้น ในอดีตนิยมเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เช่น จันทโครพ พระอภัยมณี ไกรทอง แก้วหน้าม้า พระรถเมรี ฯลฯ มักแสดงตอนลาพระอาจารย์กลับบ้านเมือง นอกจากนั้นยังมี ชุดการแสดงเบ็ดเตล็ด เช่น ชุดหัดทหาร ชุดขี่ม้า ชุดยิงปืน ชุดพม่ารำขวาน ชุดกายกรรม เป็นต้น ปัจจุบันได้มีการนำเรื่องละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ รวมสมัยมาแสดงเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มสีสันและความสนุกสนานให้แก่ผู้ชม

มูลเหตุที่ลิงเป็นดารานักแสดงที่สามารถสร้างความประทับใจและทำให้ผู้คนทั่วไปชื่นชมหลงใหลได้อาจเป็นเพราะการที่ลิงมีลักษณะหน้าตาและการเคลื่อนไหว คล้ายกับมนุษย์มาก พอจึงแสดงท่าทางต่างๆ เลียนแบบมนุษย์ ทำให้มนุษย์รู้สึกเอ็นดู และเกิดความตลกขบขัน

น่าสนใจว่าวิธีการฝึกของคนไทยนั้นยึดหลักความเมตตากรุณา ตามแนวทาง พระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างลิงกับผู้ฝึกจึงสนิทแนบแน่นเสมือนว่าลิงเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ไม่ปรากฏว่าผู้ฝึกใช้วิธีการฝึกด้วยการทารุณแต่อย่างใด อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงละครลิงทั้งหมดล้วนเป็นอุปกรณ์ที่ทำขึ้นเพื่อใช้ เฉพาะสำหรับการแสดง และผู้ฝึกจะแจ้งให้ผู้ชมทราบทุกครั้งภายหลังเสร็จสิ้นการแสดง เพื่อยืนยันว่าลิง ทุกตัวได้รับการเลี้ยงดูและฝึกฝนโดยคำนึงถึงความปลอดภัยมากที่สุด

จากการสำรวจและเก็บข้อมูลพบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีละครลิงเหลืออยู่เพียงคณะเดียว คือ “คณะศิษย์พระกาฬ” ที่เจ้าของคณะยังคงต่อลมหายใจให้กับศิลปะการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้อยู่

ภาพที่ ๓ บรรยายการแสดงละครลิงคณะศิษย์พระกาฬในอดีต
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

ความสำคัญของละครลิงในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ คือ การเป็นมรดกพื้นบ้านของไทยที่คิดค้น สร้างสรรค์ และถ่ายทอดด้วยภูมิปัญญาของคนไทย แสดงออกถึงอุปนิสัยของคนไทยที่ชอบความสนุกสนานและผูกพันกับสัตว์เลื้อยอย่างลิงจนสามารถฝึกฝนให้เกิดเป็นการแสดงได้ ละครลิงจึงถือเป็นศิลปะการแสดงที่เกิดจากการ สังสม ตกผลึก และถ่ายทอดองค์ความรู้ในคณะ (ครอบครัว) จากรุ่นสู่รุ่น และสะท้อนอัตลักษณ์ของการแสดงพื้นบ้านไทยได้อีกทางหนึ่งด้วย

ปัจจุบันละครลิงมีพื้นที่การแสดงน้อยลง เพราะไม่ได้รับความนิยมเช่นในอดีต องค์ความรู้ “ละครลิง” จึงอยู่ในภาวะวิกฤตเสี่ยงต่อการสูญหาย ประกอบกับเจ้าขององค์ความรู้ คือ นายปัญญา กัณโอบรู้ เจ้าของคณะศิษย์พระกาฬ เป็นผู้สูงวัยและมีสุขภาพไม่แข็งแรง จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ดังกล่าวไว้ไม่ให้สูญหาย ประกอบกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ยังมีชีวิตและมีศักยภาพในการสร้างสรรค์ประโยชน์ในรูปแบบการแสดงพื้นบ้านที่เป็นหนึ่งเดียวของประเทศอีกด้วย

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับละครลิง

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่ามีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละครลิง ดังนี้

๑) “ตำนานละครลิง” ใน **มหรสพพื้นบ้าน** ของสันติภพ เจนกระบวนหัตถ์ หรือเจนภพ จบกกระบวนวรรณ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ กล่าวถึงคณะละครลิงวัฒนา วานร โดยเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในสมัยนั้น ประกอบด้วยข้อมูล ประวัติและพัฒนาการการแสดง องค์กรประกอบการแสดง สภาพการแสดงละครลิง คณะวัฒนาวานรในสมัยนั้น ตลอดจนบทบาทแสดงที่ยังพอจำได้จำนวน ๑ บท

๒) “ละครลิง ชีวิตป่าสู่โลกมายา” ใน **สารคดี** ของสุตารา สุจนายา ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์คณะละครลิงดำรงศิลป์วานรของ นายอำนวย บุญเสนอ และคณะศิษย์พระกาฬของนายเกษมและนายปัญญา จ่างสกุล บทความดังกล่าวได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการฝึกหัดลิง สภาพการแสดง ละครลิงในงานวัดที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ความรู้เรื่องและความว่องไวของ มหรสพประเภทนี้ ตลอดจนองค์กรประกอบการแสดง ทั้งดนตรี บท และอุปกรณ์ประกอบการแสดง ที่สำคัญคือมีภาพถ่ายเก่าการแสดงละครลิงเมื่อครั้งยังจัดแสดงแบบโบราณ คือใช้ฉากและการรำรำ (ของลิง) แบบการแสดงลิเก

๓) “ลิงวณิก” ใน **สารคดี** ของสุตารา สุจนายา ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๘ เป็นการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์นายบุญ ศรีไพร ชาวกาฬสินธุ์ ที่มาเล่นละครลิงวณิก ริมคลองมหานาค กรุงเทพมหานคร แสดงให้เห็นวิถีการดำรงชีวิตจากการฝึกหัดลิงเพื่อ แลกเงินและข้าวปลาอาหาร

๔) “ละครลิง” ใน **สนุกกับงานวัด** ของทวี ว่างาม ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๗ กล่าวถึงคณะละครลิงดำรงศิลป์วานร ประวัติการสืบทอด องค์กรความรู้ ซึ่งสัมพันธ์ กับบันทึกการแสดง เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ ซึ่งทวี ว่างาม ได้เชิญนายอำนวย บุญเสนอ เจ้าของคณะดำรงศิลป์วานรนำละครลิงมาจัดแสดงที่ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ บทความดังกล่าวได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการฝึกหัดลิง ตลอดจนรูปแบบการแสดง ไว้พอสังเขป

๕) “ดำรงศิลป์วนาร” สายป่านสุดท้าย “ปริตาวานรละครลิง” ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๑ ไม่ทราบชื่อผู้เขียน เป็นข้อมูลสัมภาษณ์นายอำเภอบุญเสนอ เจ้าของละครลิงคณะดำรงศิลป์วนาร กล่าวถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะการแสดง เนื้อเรื่องที่นำมาแสดง ตลอดจนสภาพการแสดงในสมัยนั้น ที่สำคัญคือมีการระบุนสาเหตุที่ทำให้ไม่มีการสืบทอดองค์ความรู้ละครลิงต่อจากนายอำเภอบุญเสนอ กล่าวว่าเนื่องจากลูกทุกคนไม่มีใครสนใจอาชีพนี้และไม่มีความผูกพันเป็นลูกศิษย์เพื่อขอรับวิชาด้วย

๖) “ละครลิง” ใน **วารสารไทย** ของปัญญา นิติสุวรรณ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ บทความนี้ได้มีการอ้างอิงข้อมูลจากบทความเรื่อง “ตำนานละครลิง” ใน **มหรสพพื้นบ้าน** ของเจนภพ จบกระบวนวรรณ และข้อมูลจากบทความเรื่อง “ละครลิง” ใน **สนุกกับงานวัด** ของทวี วัฒนาม ที่ได้ค้นคว้าและเขียนถึงมาก่อนหน้าเป็นหลัก นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ถ่ายทอดประสบการณ์การชมละครลิงที่งานภูเขาทอง เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๒ เพิ่มเติมด้วย ที่สำคัญคือมีการแสดงความคิดเห็นประเด็นการพิจารณาละครลิงในฐานะมรดกวัฒนธรรมไทยไว้ด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นการฝึกหัดลิง ดังนี้

๑) หนังสือ **ครูสมพร: คนสอนลิง** ของรุ่ง แก้วแดง ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๒

๒) “วิทยาลัยลิง” ใน **ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้: ข้อเขียนว่าด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านไทย** ของนิพัทธ์พร เพ็งแก้ว ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๓

ทั้ง ๒ เรื่องกล่าวถึงรูปแบบและขั้นตอนการฝึกหัดลิงของครูสมพร แซ่ไคว้ ที่วิทยาลัยฝึกหัดลิงเพื่อการเกษตร อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในฐานะภูมิปัญญาชาวบ้าน และกล่าวเป็นนัยเปรียบเทียบกับวิธีการสอนคน โดยครูสมพรมีวิธีการฝึกหัดลิงให้สามารถปีนต้นมะพร้าวเก็บมะพร้าวได้ และสามารถทำงานอื่นๆ ช่วยเหลือเจ้าของสวนได้ วิธีการฝึกหัดลิงเก็บมะพร้าวนี้ ผู้วิจัยยังพบในการแสดงละครลิงคณะศิษย์พระกาฬในปัจจุบันด้วย ซึ่งน่าจะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับขั้นตอนการฝึกหัด นอกจากนี้ ครูสมพรยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับลิงไว้ตอนหนึ่ง

ว่า “เอาลิงไปเล่นละครนั้นเสริมส่วนเกินของมนุษย์ ที่เอามาเก็บมะพร้าวนี้เสริมส่วนขาด”

๓) หนังสือ **เหิงเจีย (ฉีเทียนต้าเลิ่ง) ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า** ของ จรัสศรี จิรภาส ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ แม้จะเน้นการศึกษาวิเคราะห์ตำนาน นิทาน ที่เกี่ยวข้องกับลิง ตลอดจนศาลเจ้าและรูปเคารพเจ้าพ่อเหิงเจียของจีน แต่ผู้เขียนก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างลิงกับมนุษย์ การฝึกลิง และละครลิง ไว้ในตอนต้นของหนังสือเป็นตัวอย่างพอสังเขปด้วย ดังปรากฏใน “วัฒนธรรมและเรื่องเล่าของ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับลิง”

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่าสถานการณ์องค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงที่มีอยู่ในปัจจุบันมีข้อมูลที่จำกัดมาก และกำลังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหายเป็นอย่างยิ่ง จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลดังกล่าวจากบุคคลข้อมูล หมายถึงเจ้าขององค์ความรู้ละครลิงที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อสำรวจและรวบรวมองค์ความรู้ละครลิงทั้งหมดในประเทศไทย
- ๒) เพื่อรวบรวมและบันทึกองค์ความรู้ละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ
- ๓) เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดและบทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬในปัจจุบัน
- ๔) เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยไปเสนอขึ้นทะเบียน “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขาศิลปะการแสดง
- ๕) เพื่อให้คณะศิษย์พระกาฬเกิดความภาคภูมิใจและเกิดจิตสำนึกในการปกป้องคุ้มครององค์ความรู้ “ละครลิง” ของตน ในฐานะมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

สมมติฐานของการวิจัย

ละครลิงเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีการสืบทอดองค์ความรู้ตามประเพณีมุขปาฐะในสายตระกูล ยังคงมีบทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมและบทบาท

ด้านพิธีกรรมอยู่ในปัจจุบัน ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ผู้สืบทอด และสภาพการแสดงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การแสดง ละครลิงในปัจจุบันได้รับความนิยมน้อยลงและมีความเสี่ยงที่จะสูญหาย

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ที่มีอยู่ทั้งหมดในประเทศไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการค้นคว้าเอกสาร บันทึกการแสดง และลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้อง

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้ หมายถึง คณะหรือกลุ่มคนที่มีทักษะความรู้ในการแสดงละครลิง ประกอบด้วยบุคคลข้อมูลเจ้าขององค์ความรู้หลัก ๔ คน ได้แก่

๑) นายปัญญา กัณรอบรู้ เจ้าของคณะศิษย์พระกาฬ เป็นนักพากย์ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงมากที่สุด

๒) นายวัชร กัณรอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๑ แสดงที่สวนสัตว์พาต้า ปิ่นเกล้า กรุงเทพมหานคร

๓) นางสาววารี กัณรอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๒ แสดงที่ปางช้างเผือก ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๔) นายประจักษ์ กัณรอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๓ แสดงที่บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์

และคณะนักแสดงอื่นๆ ที่คอยควบคุมลิงในการแสดง จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบการแสดง ตลอดจนผู้ชมในสถานที่จัดแสดงแต่ละแห่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

๑) ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สืบค้นและรวบรวมองค์ความรู้ ละครลิงทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศ

๒) สัมภาษณ์นายปัญญา กัณโอบรู้ นายวัชร กัณโอบรู้ นางสาววารี กัณโอบรู้ และนายประกิจ กัณโอบรู้

๓) ชมและบันทึกการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ สังเกตอย่างมีส่วนร่วม (ต่างเวลาและสถานที่) สัมภาษณ์นักแสดง ผู้ชมการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ (ต่างเวลาและสถานที่)

- เปิดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชน ครั้งที่ ๑
- วิเคราะห์บทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ในปัจจุบัน

๔) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และลงพื้นที่ภาคสนามกลับไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

- เปิดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชน ครั้งที่ ๒ (รับฟังข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะในการขึ้นทะเบียน “ละครลิง” ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ)

- สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑) ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับละครลิงจากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลทั้งหมดในประเทศ ตลอดจนองค์ความรู้ละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ในฐานะเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

๒) ได้ข้อมูลสายการสืบทอด รูปแบบการสืบทอดองค์ความรู้ละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ

๓) เห็นบทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬในปัจจุบัน

๔) สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยไปเสนอขึ้นทะเบียน “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขาศิลปะการแสดง

๕) เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อประโยชน์ในวงวิชาการคตินิเวศวิทยา วรรณคดีการแสดง และศิลปะการแสดง

กรอบแนวความคิดของการวิจัยและนิยามศัพท์

๑) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage) หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่ง ซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม ของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และ ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้น จึงก่อให้เกิด ความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์^๖

๒) ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงดนตรี รำ-เต้น และละครที่แสดงเป็น เรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง และ/หรือ การแสดงร่วมสมัย การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็น การแสดงสดต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่ง-หมายเพื่อความงาม ความบันเทิง และ/หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการคิดวิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ดนตรีและการแสดง^๗

๓) การแสดง หมายถึง การแสดงออกทางร่างกาย ท่วงท่าการเคลื่อนไหว ท่าเต้น ท่ารำ การเชิด การพากย์ การใช้เสียง การขับร้อง การใช้บท การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งสื่อถึงเรื่องราว อารมณ์ความรู้สึก อาจแสดงร่วมกับดนตรีและการขับร้องหรือไม่ก็ได้ การแสดงแบ่งออกเป็น การแสดงในพิธีกรรม การแสดงที่เป็นเรื่องราว และไม

^๖ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการ รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖: ๕.

^๗ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการ รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖: ๗.

เป็นเรื่องราว^๔

๔) การสืบทอด ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ตามความหมายของคำศัพท์สำคัญที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ.๒๕๕๖ (Convention for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003) ที่ว่า “transmission of ICH passing on practices, skills, knowledge and idea about to others, usually younger people, in formal or non formal ways”

๕) ละครลิง ผู้วิจัยใช้ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔^๕ ว่าหมายถึง ละครที่ใช้ลิงแสดง โดยทำท่าทางไปตามคำร้องของผู้บอกบท มักเล่นเรื่องพระรถเมรีและจันทโครพ และขอขยายความหมายให้กว้างขึ้น คือเรื่องที่เล่นในปัจจุบันเป็นเรื่องร่วมสมัย และแสดงตามแต่มีผู้ว่าจ้างไปจัดแสดง

ผลการวิจัย

การกระจายตัวของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง)

ปัจจุบันองค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงกระจายตัวอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดราชบุรี และกรุงเทพมหานคร พื้นที่ทั้ง ๓ แห่ง เป็นสถานที่พักของบุคคลข้อมูล (เจ้าขององค์ความรู้ละครลิงที่ยังมีชีวิตอยู่) และสถานที่จัดแสดงละครลิงในปัจจุบันที่เป็นการแสดงประจำและต่อเนื่อง

^๔ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖: ๗.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖: ๑๐๔๔.

ภาพที่ ๔ แผนที่แสดงการกระจายตัวของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง)
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

ประวัติการแสดงละครลิง

ละครลิงเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่มีประวัติการแสดงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ และมีพัฒนาการรูปแบบการแสดงตามยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน แบ่งเป็น

๑) ละครลิงวงนิวก หรือ ละครลิงเร่ คือ ผู้ฝึกฝึกลิงออกแสดงเพื่อความบันเทิงสำหรับแลกข้าวปลาอาหารหรือเงินทองจากผู้ชม

ภาพที่ ๕ ละครลิงเร่

ที่มา: สุตารา สุจฉายา

๒) ละครลิงผูกโรง คือ การแสดงละครลิงที่มีการผูกโรง สร้างฉาก ให้ดูสมจริง ผู้ฝึกเป็นนายโรงที่มีบทบาทสำคัญในการแสดง ทั้งฝึกกำกับลิง พากย์เรื่องราว และควบคุมลูกโรงทุกคนที่เป็นผู้ช่วยในการแสดง รวมถึงนักดนตรี ละครลิงผูกโรงนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากการแสดงพื้นบ้านประเภทลิเกและละครชาตรี ซึ่งปรากฏหลักฐานในด้านเนื้อเรื่องที่นิยมแสดงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ฉากประกอบการแสดง เครื่องแต่งกาย ตลอดจนดนตรีปี่พาทย์ประกอบการแสดง

ภาพที่ ๖-๗ ละครลิงผูกโรง

ที่มา: สุตารา สุจฉายา

๓) ละครลิงร่วมสมัย คือ การแสดงละครลิงที่ได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงละครลิงให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น ทั้งด้านเนื้อเรื่อง ฉาก เครื่องแต่งกาย และดนตรีประกอบการแสดง เพื่อให้สื่อสารกับคนในยุคปัจจุบัน ดังปรากฏในการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ในปัจจุบัน

ภาพที่ ๘ ละครลิงร่วมสมัย

ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

องค์ความรู้ของละครลิง

องค์ความรู้ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ประกอบด้วย

- ๑) ชื่อที่ปรากฏในท้องถิ่นหรือชื่อเทียบเคียงของละครลิง จากการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลละครลิงทั้งหมดในประเทศไทย พบว่าปรากฏชื่อคณะละครลิงทั้งสิ้นรวม ๔ คณะ ได้แก่ ๑) คณะวัฒนาวาร ๒) คณะลิงไทยมั่นคง ๓) คณะดำรงศิลปวนร (เดิมใช้ชื่อว่า คณะปรีดาวาร และคณะไขว่ศิลปวนร) ๔) คณะศิษย์พระกาฬ (เดิมใช้ชื่อว่า คณะเริงรมย์สยามปากน้ำโพ และคณะเริงรมย์เมืองไทย) ผู้วิจัยขอสรุปลำดับชื่อคณะละครลิงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไว้ในรูปแบบตาราง ดังนี้

ชื่อที่ปรากฏในอดีต			ชื่อที่ปรากฏในปัจจุบัน
คณะวัฒนาพานร			-
คณะสิงไทยมั่นคง			-
คณะปริดาวานร	คณะไชยศิลป์พานร	คณะดำรงศิลป์พานร	-
คณะเรีงรมย์ สยามปากน้ำโพ	คณะเรีงรมย์เมืองไทย	คณะศิษย์ พระภาพ	คณะศิษย์พระภาพ ๑ คณะศิษย์พระภาพ ๒ คณะศิษย์พระภาพ ๓

กล่าวเฉพาะละครลิงคณะศิษย์พระภาพ ซึ่งเป็นละครลิงคณะเดียวที่ยังสืบทอดการแสดงอยู่จนถึงปัจจุบัน มีการเรียกชื่อคณะตามที่ปรากฏทั้งสิ้นรวม ๕ ชื่อ ได้แก่ ๑) ละครลิง คณะศิษย์พระภาพ ๒) ละครลิงศิษย์พระภาพ ประกิตไชว์ ๓) ละครลิงประกิต ศิษย์พระภาพ ๔) ละครลิง คณะคุณประกิตไชว์ ๕) ศิษย์พระภาพ ละครลิงดารา ในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่าชื่อลำดับแรก คือ ละครลิง คณะศิษย์พระภาพ เป็นชื่อที่มีมาแต่แรก และจากการสัมภาษณ์สมาชิกในคณะเสนอให้ผู้วิจัยใช้ชื่อนี้เรียกเป็นหลัก

๒) ลักษณะการแสดง การแสดงละครลิงเป็นการฝึกกำกับและพากย์เรื่องราวประกอบการแสดงท่าทางต่างๆ ของลิง ความสนุกสนานของการแสดงละครลิงเกิดจากท่าทางและความสามารถของลิง ประกอบกับบุคลิกของคนพากย์ การแสดงละครลิงแต่ละครั้ง จะใช้ลิงประมาณ ๓-๔ ตัว ตามตำแหน่ง (หมายถึงชื่อที่ใช้ในการแสดง) เป็นลิงพันธุ์ไทยเทศผู้และเทศเมีย ได้แก่ ลิงกัง ลิงเสน และลิงแสม ๓) ประเภทของการแสดง ๔) ประวัติและพัฒนาการการแสดง ๕) ขนบและความเชื่อ ๖) ลำดับขั้นตอนการแสดง ๗) รูปแบบการจัดการแสดง ๘) บทประกอบการแสดงและไนต์เพลงประกอบการแสดง ๙) อุปกรณ์ ๑๐) กระบวนท่า ๑๑) คุณค่า และ ๑๒) การถ่ายทอดและการสืบทอด การถ่ายทอดและสืบทอด องค์ความรู้ละครลิงนั้นเป็นการถ่ายทอดและสืบทอดตามประเพณีมุขปาฐะในสายตระกูลและวิธีครูพักลักจำ ผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอดไม่จำกัดเพศ แต่อาจต้องใช้ระยะเวลาในการเป็นผู้ช่วยการแสดงสักระยะจึงจะสามารถเป็นนายโรงหรือคนพากย์ได้ องค์ความรู้เกี่ยวกับการพากย์เจรจาและ

มุกตลกของนักพากย์มีการสืบทอดด้วยวิธีครูพักลักจำ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะที่องค์ความรู้เรื่องวิธีการฝึกฝนส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวในสายตระกูล ทั้งการคัดเลือกพันธุ์ลิงและการฝึกทักษะความสามารถของลิง

สายการสืบทอดองค์ความรู้ละครลิงในประเทศไทย

คณะดำรงศิลปพานร	คณะศิษย์พระกาฬ
นายป๊อก บุญเสนอ ↓	นายยุ่น บุญคง ↓ ↓
นายสละ บุญเสนอ ↓	นายเกษม จ่างสกุล นายปัญญา กันรอบรู้ ↓
นายอำนวย บุญเสนอ	นายวัชร กัณรอบรู้ นางสาววารี กัณรอบรู้ นายประกิจ กัณรอบรู้

ขณะที่คุณค่าของการแสดงละครแบ่งเป็น ๑) คุณค่าในฐานะมหรสพ
พื้นบ้าน ๒) คุณค่าในฐานะเครื่องแสดงออกถึงภูมิปัญญาในการฝึกฝน และ ๓) คุณค่า
ในฐานะศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์และสามารถยึดเป็นอาชีพได้

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
(ละครลิง)

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) โดยพิจารณาจากชุมชนการแสดงที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ละครลิงต่อไปในอนาคต ได้แก่ สมาชิกคณะศิษย์พระกาฬ ผู้จัดการสถานที่จัดการแสดง ตลอดจนผู้ชมการแสดง ผ่านการจัดกิจกรรมรวมทั้งสิ้น ๖ กิจกรรม ได้แก่

๑) การให้ความยินยอมจากคณะศิษย์พระกาฬในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลการแสดง

ภาพที่ ๙ ผู้วิจัยและผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัยกำลังสัมภาษณ์เชิงลึกนายปัญญา กัณรอบรู้
เจ้าของคณะศิษย์พระกาฬ ที่เวทีการแสดงบึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

๒) การบันทึกภาพเคลื่อนไหวการแสดงละครลิง คณะศิษย์ พระกาฬ

๓) การจัดทำแบบสอบถามข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

๔) การจัดโครงการรณรงค์ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ที่สวนสัตว์พาต้า ปั่นเกล้า กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๐ ผู้ชมการแสดงหลากหลายเพศหลายวัยกำลังตอบแบบสอบถามการขึ้นทะเบียน
ละครลิง ที่เวทีการแสดงชั้น ๖ สวนสัตว์พาต้า ปั่นเกล้า กรุงเทพมหานคร
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

๕) การจัดโครงการสัมมนาวิชาการ “ละครลิง”: มหรสพพื้นบ้านกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเปิดพื้นที่ทางวิชาการให้แก่หรรสพพื้นบ้าน ในวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ ๑๑ บรรยายภาคภายในและภายนอกโครงการสัมมนาวิชาการ
“ละครลิง”: มหรรสพพื้นบ้านกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

และ ๖) การจัดโครงการคืนความรู้สู่ชุมชนการแสดง ที่สวนสัตว์พาต้า ปิ่นเกล้า กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๒ บรรยายภาคโครงการคืนความรู้สู่ชุมชนการแสดง
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

จากกิจกรรมทั้ง ๖ กิจกรรม ทำให้เจ้าขององค์ความรู้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรวบรวมและจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องละครลิงมากขึ้น เกิดผลกระทบหลายประการดังนี้

๑) ผลกระทบต่อเจ้าขององค์ความรู้ คือ สมาชิกคณะศิษย์พระกาฬเกิดความรู้สึกตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของการสืบทอดการแสดงละครลิงไว้ โดยเฉพาะปัจจุบันที่หลงเหลืออยู่เพียงคนเดียว การเชิญสมาชิกคณะมาร่วมเป็นวิทยากร การจัดแสดงละครลิง การได้รับฟังข้อมูลละครลิงในอดีตจากวิทยากรเป็นการช่วยกระตุ้นและดึกศักยภาพที่คณะศิษย์พระกาฬสั่งสมอยู่ออกมาให้สาธารณชนได้ชื่นชม

๒) ผลกระทบต่อผู้ชมการแสดง ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับชมการแสดงละครลิงมาก่อน เมื่อชมแล้วก็ได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เห็นได้จากรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ ซึ่งในอนาคตบุคคลเหล่านี้จะช่วยเป็นผู้สืบทอดการแสดงละครลิงทางอ้อม ตลอดจนอาจส่งเสริมด้วยการบอกต่อญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท ให้ไปชมการแสดงยังสถานที่ จัดแสดงในปัจจุบัน ซึ่งเท่ากับช่วยอนุรักษ์การแสดงละครลิงให้ยังคงบงบพาทอยู่อีกทางหนึ่งด้วย

ปัจจัยคุกคามมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง)

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ปัจจัยคุกคามมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) แบ่งได้เป็น ๓ ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ๑) ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ๒) ปัจจัยด้านผู้สืบทอด และ ๓) ปัจจัยด้านสภาพการแสดง

๑) **ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด** ปัจจุบันนายปัญญา กัณรอบรู้เป็นผู้สูงวัย ประกอบกับมีโรคประจำตัวหลายโรค ทำให้องค์ความรู้ที่อยู่กับตัวศิษย์ป็นอาจขาดผู้สืบทอด โดยเฉพาะความทรงจำเกี่ยวกับการแสดงละครลิงในอดีต เทคนิค วิธีการเฉพาะตัวในการฝึกหัดลิง ตลอดจนมุกตลกที่สร้างสรรค์ในการพากย์-เจรจาประกอบการแสดงในแง่นี้แม้ปัจจุบันนายปัญญา กัณรอบรู้ จะได้ถ่ายทอดวิชาทั้งหลายให้แก่ลูกทั้ง ๓ คน คือ นายวัชร กัณรอบรู้ นางสาววารี กัณรอบรู้ และนายประกิจ กัณรอบรู้แล้ว แต่เชื่อว่าองค์ความรู้บางอย่างอาจเกิดจากการตกผลึกทางประสบการณ์และยังไม่ได้

ถ่ายทอด อีกจำนวนหนึ่ง

ขณะเดียวกัน ปัจจุบันหัวหน้าคณะศิษย์พระกาฬทั้ง ๓ คณะ ก็ยังไม่มีแนวโน้มที่จะถ่ายทอดวิชาดังกล่าวให้แก่ลูกศิษย์คนใด อาจเป็นไปได้ว่า นายปัญญา กัณโธปฐู อาจสงวนอาชีพนี้ไว้เป็นอาชีพประจำตระกูล หากมองอีกมุมหนึ่งขั้นตอนการฝึกหัดตั้งตั้งแต่การเลี้ยงลิงจนสามารถจัด การแสดงได้ ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใครๆ จะสามารถยึดเป็นอาชีพได้ด้วย

๒) ปัจจัยด้านผู้สืบทอด ผู้วิจัยมองว่าผู้สืบทอดองค์ความรู้ ละครลิงดังกล่าว จึงต้องเป็นคนใกล้ชิดตัวสมาชิกคณะศิษย์พระกาฬ ซึ่งปัจจุบันนักแสดงที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการแสดงรุ่นหลานก็มีประสบการณ์ในการแสดงละครลิงบ้าง จากการอยู่ใกล้ชิด และผูกพันกับลิง ทำให้ได้หยิบจับอุปกรณ์ในการแสดง เห็นขั้นตอนการแสดง เป็นต้น สำหรับทายาทรุ่นหลานของคณะศิษย์พระกาฬ ประกอบด้วย

- นายวัชรินทร์ กัณโธปฐู ปัจจุบันอายุ ๑๖ ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (เป็นบุตรของนายวัชระ กัณโธปฐู)
- เด็กชายปรีดา กัณโธปฐู ปัจจุบันอายุ ๑๑ ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ (เป็นบุตรของนายประจักษ์ กัณโธปฐู)
- เด็กชายปกรณ์ กัณโธปฐู ปัจจุบันอายุ ๒ ขวบ (เป็นบุตรของนายประจักษ์ กัณโธปฐู)

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าลักษณะการสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวน่าจะเป็นไปในลักษณะของการซึมซับประสบการณ์การแสดง หรืออาจเป็นวิธีครูพักลักจำ ขณะเดียวกันหากทายาทรุ่นหลานไม่ได้ยึดอาชีพการแสดงละครลิงต่อไป ก็อาจทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวสูญหายไปพร้อมกันด้วย ดังคำสัมภาษณ์ของนายคณิต เสริมศิริมงคล^{๑๐} ผู้อำนวยการสวนสัตว์พาต้าที่ว่า

^{๑๐} คณิต เสริมศิริมงคล, สัมภาษณ์, ๘ กันยายน ๒๕๕๗.

ระยะเวลาที่มันผ่านไป ผมเชื่อว่าอาจจะสูญ เพราะมุมมองของคนได้เปลี่ยนไปแล้ว รุ่นหลานคุณปัญญา รุ่นเหลนคุณปัญญา อาจคิดว่าไปทำงานอย่างอื่นสบายกว่า เงินดีกว่าตั้งเยอะ ทำไมต้องมาสัมผัสกับสัตว์ บางทีสัตว์มันก็ขี้บ่น คือ ก็ต้องไปคลุกคลีอะไรแบบนี้ อาชีพที่แต่งตัวผูกเนคไท นั่งในห้องแอร์ ไม่ดีกว่าหรือ ทำไมต้องตระเวนไปต่างจังหวัด เหน็ดเหนื่อยด้วย บางครั้งเกิดไปเจอกลุ่มที่ไม่เข้าใจ ก็จะต่อว่าอะไรอย่างนี้ เพราะฉะนั้นโอกาสที่วามมองของคนชมได้เปลี่ยนไป เมื่อเปลี่ยนไปแนวโน้ม ที่จะสูญก็นับว่าอาจเป็นไปได้

ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยเรื่องผู้สืบทอดนี้นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการดำรงอยู่และการสูญหายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) เพราะหากย้อนกลับไปพิจารณาการสูญหายหรือช่วงเวลาร่วงโรยของคณะละครลิงในเมืองไทย เช่น คณะลิงไทยมั่นคง คณะดำรงศิลปาวาร จะพบว่าล้วนแล้วแต่เกิดจากปัจจัยที่ว่านี้ คือขาดผู้สืบทอด ไม่มีผู้ยึดอาชีพแสดงละครลิงต่อมา ประกอบกับไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าไม่มีลูกศิษย์คนใดสนใจมาขอรับถ่ายทอดวิชาด้วย

๓) ปัจจัยด้านสภาพการแสดง เมื่อพิจารณาศิลปะการแสดงในปัจจุบัน จะพบว่ามีความหลากหลายและซับซ้อนอย่างมาก ศิลปะการแสดงที่ดีคือศิลปะการแสดงที่สามารถสื่อสารกับผู้ชมในยุคสมัยนั้นๆ ได้ ละครลิงเองก็นับเป็นศิลปะการแสดงที่ผ่านการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่ละครลิงวงผก หรือละครลิงเร่ ละครลิงผูกโรง จนกระทั่งในปัจจุบันมีลักษณะเป็นละครลิงร่วมสมัย คือ เน้นบทบาทย์-เจรจาร่วมสมัย ดนตรีประกอบการแสดงร่วมสมัย ฉากและอุปกรณ์การแสดงที่ร่วมสมัย กระนั้นก็ยังได้รับความนิยมไม่มากเท่าศิลปะการแสดงอื่นๆ ด้วยข้อจำกัดทางการแสดง การโฆษณาประชาสัมพันธ์การแสดง ตลอดจนพื้นที่จัดแสดงที่ยึดโยงอยู่กับสวนสัตว์ และนานๆ ครั้งจะได้ไปจัดแสดงตามงานวัด ด้วยเหตุนี้ อาจเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้ชมส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้จักการแสดงละครลิง หรือไม่เคยชมการแสดงละครลิงมาก่อน จนทำให้คิดไปว่าปัจจุบันละครลิงได้สูญหายกลายเป็นตำนานไปแล้ว เช่นเดียวกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านของไทย อีกหลายประเภทที่ปัจจุบันได้

ลดบทบาทลงอย่างมาก เพราะการเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ ภาพยนตร์ ละคร โทรทัศน์ และข้อจำกัดเรื่องเวลาในยุคสมัยแห่งความเร่งรีบนี้

นอกจากนั้น ยังอาจจะให้ได้อีกว่า กลุ่มบุคคลหรือองค์กร ผู้พิทักษ์สัตว์ หลายกลุ่มที่มีความคิดต่อต้านการแสดงละครลิง เพราะมองว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับบาดเจ็บและเกิดอันตรายก็นับเป็นปัจจัยคุกคามที่ทำให้การแสดง ละครลิงไม่ได้รับความนิยมมากเท่าที่ควร ดังคำสัมภาษณ์ของนายคณิต เสริมศิริมงคล^{๑๑} ที่ว่า

อย่างละครลิงนี้บางทีมันก็สร้างความรู้สึกให้กับบางคนที่เขาไม่เข้าใจ เห็นว่าเอาสัตว์มาขัง เอาสัตว์มาทรมาน บ้างก็บอกว่า การที่มีละครลิงทำให้คนที่อยากจะทำเหมือนคุณปัญญา อาจจะเข้าไปในป่าไปหาลิงมาฝึกเอง แล้วลิงมันจะสูญเสียพันธุ์ ผมเองเห็นว่าเป็นแก่ความจริงไปหน่อย เฉพาะคนที่เขามีกะดกอยู่แค่นี้ก็จะสูญเสียไปอยู่แล้วเลย เพราะฉะนั้นมันคงไม่ถึงกับว่ามีละครลิงเผยแพร่ให้คนมาดูแล้วผู้ชมจะทำถึงขนาดนั้น มันคงเป็นไปได้หรอกครับ

อยากจะให้อนุรักษ์สืบสานให้คนไทยได้ดู แล้วก็คนที่เขาทำ เขาก็มีใจรัก มีเมตตา เขาก็ไม่ได้เอามาฝึกด้วยวิธีการเขี่ยนติ จนถึงขั้นทรมานทารุณ การที่จะฝึกให้สัตว์เขาทำอะไรได้ มันก็ต้องมีหลักจิตวิทยาว่า จะดูแลเขาอย่างไร จะให้รางวัลเขาอย่างไร อันนี้มันต้องใจกว้าง ถึงจะเห็นว่ามันก็มีทั้งความบันเทิง มีภูมิปัญญา หรือแง่มุมดีๆ ที่แฝงอยู่ด้วย

และเดี๋ยวนี้เขามีกลุ่มพวกรณรงค์ ทีนี้ถ้าเราคิดว่าเป็นส่วนดีที่เขาจะมาช่วยดู เข้ามาตรวจสอบก็จะดี และเห็นว่าส่วนนี้น่าจะเป็นตัวกำกับ ทุกอย่างมันมีสมดุลของมัน คือไม่ใช่ว่ามาถึงแล้ว ก็ฟันธงเลยว่าไม่ดี

^{๑๑} คณิต เสริมศิริมงคล, สัมภาษณ์, ๘ กันยายน ๒๕๕๗.

และจากแบบสอบถามโครงการเสนอขึ้นทะเบียนละครลิงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ชมการแสดงละครลิง ไม่คิดว่าการแสดงละครลิงเป็นการแสดงที่ทรามลัทธิ ซึ่งเป็นประเด็นที่งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญและเสนอข้อโต้แย้งอย่างมาก ผู้วิจัยหวังเพียงให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรพิทักษ์สัตว์ทั้งในประเทศและต่างประเทศได้มีโอกาสชมการแสดงละครลิงในปัจจุบัน ตลอดจนได้ซึมซับวิถีชีวิตของคนกับลิงในคณะศิษย์พระกาฬนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าความคิดเห็นและข้อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการทรามลัทธิจะค่อยๆ ลดลงและหมดไปได้ในที่สุด

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยสำคัญที่มีผลคุกคามมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ปัจจัยด้านผู้สืบทอด และปัจจัยด้านสภาพการแสดง สำหรับปัจจัยด้านสภาพการแสดงนั้นหมายรวมถึงพื้นที่จัดการแสดงและมุมมองของผู้ชมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยด้วย

แนวทางการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง)

จากการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลเรื่องละครลิงในประเทศไทย ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) โดยสรุปเป็นแนวทางหลัก ๕ แนวทาง ดังนี้

๑) ควรฟื้นฟูการแสดงละครลิงผูกโรงแบบโบราณ เพราะเป็นการแสดงที่ได้ส่งสมภูมิปัญญาของศิลปะการแสดงพื้นบ้านไว้มากมาย ทั้งบทประกอบการแสดงที่นำมาจากนิทานจักรๆ วงศ์ๆ ของไทย เครื่องแต่งกาย ฉากและดนตรีประกอบการแสดง ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์นายวัชร กัณรบูรณ์ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๑ พบว่านายวัชรเองอยากจะฝึกฝนการแสดงแบบโบราณเช่นเดียวกัน แต่ไม่สามารถร้องบทพากย์-เจรจาได้อย่างในอดีต ต้องใช้เวลาในการฝึกฝน ทั้งยังอยากนำเรื่องราวจากวรรณคดีนิทานไทยมานำเสนอด้วย เช่น อยากนำเรื่องจันทโครพมาเล่าใหม่ โดยสอดแทรกมุกตลกร่วมสมัยเข้าไป และนำเรื่องรวมเกียรติตอนที่หนุมานมีบทบาทสำคัญมาแสดง เพราะหนุมานเป็นตัวละครลิงเช่นเดียวกัน จึงนับว่าสัมพันธ์กับละครลิงอย่างมาก นับว่าเป็นความท้าทายที่น่าติดตามอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยเห็นว่าการแสดงละครลิงแบบโบราณนี้น่าจะได้รับความนิยมมาก โดยเฉพาะในหมู่ผู้ชมชาวต่างชาติที่ต้องการเสพอัตลักษณ์ศิลปะการแสดงของไทย ขณะเดียวกันคณะศิษย์พระกาฬก็ยังสามารถนำเสนอเรื่องราวแบบร่วมสมัยได้ด้วย นับเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ ละครลิงให้แตกกอต่อยอดออกไปได้มากขึ้น

๒) ควรพัฒนาทักษะความสามารถของลิงให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าสมาชิกคณะศิษย์พระกาฬทุกคนมีความคิดสร้างสรรค์ในการจัดการแสดง ละครลิง ซึ่งเป็นจุดสำคัญที่ทำให้สามารถพัฒนาทักษะความสามารถของลิงให้ หลากหลายมากยิ่งขึ้นได้ โดยเน้นการฝึกท่าทางประกอบเรื่องราวที่มีความร่วมสมัย น่าจะทำให้เป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ชมกลุ่มใหม่ได้มากขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่านักพากย์ประจำคณะทุกคนควรพากย์ให้ความรู้ และข้อคิดแก่ผู้ชม โดยแทรกระหว่างการแสดงหรือหลังจบ การแสดงทุกครั้งด้วย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ชมต้องมีความรู้เกี่ยวกับละครลิงมากกว่าความสนุกสนานบันเทิง โดยเฉพาะวิธีการฝึกหัด การเลี้ยงดูลิง ซึ่งใช้หลักธรรมคำสอนควบคุม จึงไม่มีการทารุณ กรรมทำร้ายสัตว์อย่างที่มีการพูดถึง

๓) ควรส่งเสริมกลุ่มผู้ชมที่เป็นเด็กและเยาวชน โดยอาจจัด การแสดงละคร ลิงสัญจรตามโรงเรียน เพื่อเน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตใจที่รักและเมตตา ต่อสัตว์ ซึ่งคุณธรรมพื้นฐานเหล่านี้จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนกลายเป็นคนที่รัก และเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ในอนาคต

ขณะเดียวกันเรื่องราวที่นำมาจัดแสดงจะต้องมีความเหมาะสมต่อกลุ่มผู้ชม ดังกล่าวด้วย กล่าวคือ ไม่เน้นความรุนแรง การทะเลาะเบาะแว้ง การรบราฆ่าฟัน หรือถ้าจำเป็นต้องแสดงเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ก็ควรกำกับด้วยคุณธรรมคำสอน เสมอๆ

๔) ควรส่งเสริมพื้นที่จัดการแสดง หน่วยงานราชการหรือองค์กรต่างๆ ควรให้การสนับสนุนการแสดงละครลิงมากขึ้น ทั้งในฐานะมหรสพพื้นบ้านของคนไทย และในฐานะที่มีการสืบทอดอยู่เพียงคณะเดียวในปัจจุบัน การว่าจ้างไปจัดแสดงทำให้ คณะศิษย์พระกาฬมีอาชีพ มีพลังและกำลังใจในการสานต่อองค์ความรู้ที่สืบทอดกัน

มาจนกลายเป็น “มรดก” ตลอดจนสามารถพัฒนาสร้างสรรคงานการแสดงให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น

ขณะที่งานประจำปี เช่น งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือ พิธีกรรมที่ศาลพระกาฬ จังหวัดลพบุรี ควรสนับสนุนให้จัดการแสดงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นพื้นที่นัดหมายร่วมกันว่าหากมาร่วมงานประจำปีดังกล่าวจะได้ชมการแสดงละครลิขด้วย ส่วนการแสดงละครลิขในพื้นที่สวนสัตว์ต่างๆ อาจจัดกิจกรรมสำคัญประจำปีได้เช่นเดียวกัน เพื่อกระตุ้นให้เกิดกลุ่มผู้ชมมากยิ่งขึ้น ทั้งรักษาผู้ชมกลุ่มเก่าและขยายฐานผู้ชมกลุ่มใหม่

๕) ควรเผยแพร่ให้สื่อมวลชนต่างๆ ตระหนักรับรู้ถึงคุณค่าของศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภทนี้มากขึ้น ผู้วิจัยคิดว่าสื่อมวลชนยังคงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ สืบทอด และสร้างความตระหนักห่วงแหในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติทุกสาขา ซึ่งสามารถทำได้ทั้งในระดับกว้างและลึก และจะเป็นประโยชน์ต่อการขึ้นทะเบียนละครลิขเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เฉกเช่นเดียวกับการส่งเสริมศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ ในปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

จากงานวิจัยเรื่องโครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิข) ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบใหม่และประเด็นที่น่าสนใจต่อยอดจากงานที่มีการศึกษาค้นคว้ามาก่อนหน้า ดังนี้

๑) องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของการแสดงละครลิขจากการเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลขบปาฐะหลายสำนวน ทำให้ได้รายชื่อคณะละครลิขที่เคยจัดแสดงรวมทั้งสิ้น ๔ คณะ ได้แก่ คณะวัฒนาพานร คณะลิขไทยมันคง คณะดำรงศิลป์พานร (เดิมใช้ชื่อว่า ปรีดาพานรและไชว์ศิลป์พานร) และคณะศิษย์พระกาฬ (เดิมใช้ชื่อว่า เริงรมย์สยามปากน้ำโพและเริงรมย์เมืองไทย) สายการสืบทอดองค์ความรู้ และองค์ความรู้ในการฝึกหัดลิข ตลอดจนองค์ประกอบสำคัญในการแสดงที่ฉายให้เห็นพัฒนาการของการแสดงละครลิขตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒) ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวเก่าเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ นอกเหนือจากบุคคลข้อมูล เนื่องจากภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวเก่าช่วยสะท้อนภาพการแสดงละครลิงในอดีตได้เป็นอย่างดี และเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยตรวจสอบข้อมูลขบปฐจาจากเอกสารและการสัมภาษณ์อีกทางหนึ่ง

๓) รูปแบบการแสดงและบทบาทการแสดงละครลิงในปัจจุบันมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ยุคละครลิงวนพก (ละครลิงเร่) ยุคละครลิงผูกโรง มาจนถึงยุคละครลิงร่วมสมัย ผู้วิจัยเห็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดง ทักษะความสามารถ เนื้อเรื่อง อุปกรณ์ประกอบการแสดง เครื่องแต่งกาย บทและดนตรีประกอบการแสดง ที่เน้นสื่อความกับผู้ชมในยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งคาดการณ์ได้ในเบื้องต้นว่าการแสดงละครลิงในอนาคตจะมีการแสดงทักษะความสามารถของลิงที่ซับซ้อนและสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันบทบาทในการแสดงละครลิงที่ยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องคือการให้ความสนุกสนานบันเทิงแก่ผู้ชม และบทบาทด้านพิธีกรรมการแก้บน ซึ่งลักษณะดังกล่าวพบได้ในศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ยึดโยงกับความเชื่อในเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บทบาทดังกล่าวมีพลงอย่างมากในการช่วยชูชูการแสดงละครลิงให้ยังคงมีลมหายใจอยู่ นอกเหนือจากการรับว่าจ้างไปแสดงตามห้างสรรพสินค้า สวนสัตว์ วัด และโรงเรียน

๔) ในกระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญสูงสุด คือ ผู้สืบทอด ได้แก่ ผู้รับปฏิบัติสืบทอดกันมา ประกอบด้วยผู้สืบทอดทางตรง (บุคคลที่ได้รับการฝึกหัดทักษะการแสดงละครลิง ปัจจุบันผู้สืบทอดการแสดงละครลิงคณะศิษย์พระกาฬ แบ่งเป็น ๓ คณะ) และผู้สืบทอดทางอ้อม ได้แก่ ผู้ชม ผู้สนับสนุนการแสดง ซึ่งผู้สืบทอดทั้ง ๒ ประเภทนี้มีความสำคัญในมิติที่ยึดโยงกัน โดยเฉพาะผู้สืบทอดศิลปะการแสดง เนื่องจากหากขาดผู้ชมหรือผู้สนับสนุนการแสดง ศิลปะการแสดงก็อาจหมดบทบาทไป เว้นแต่ศิลปะการแสดงที่เน้นมิติทางพิธีกรรมความเชื่อ

๕) การศึกษาวิจัยองค์ความรู้ที่อยู่กับตัวศิลปิน ควรให้ความสำคัญกับประเด็นของการสืบทอดองค์ความรู้ เพื่อศึกษากระบวนการฝึกหัด กระบวนการถ่ายทอด ทางเล่นหรือทางแสดง โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยทางด้านศิลปะการแสดง เพราะองค์ความรู้มากกว่าครึ่งหนึ่งอยู่ในภาคปฏิบัติ มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรน้อยมาก

๖) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการผ่านกิจกรรม รวม ๖ กิจกรรม ได้สร้างความตระหนักรู้และยับยั้งชั่งใจคุณค่าของการแสดงละครลิง ด้วยการต่อยอดความรู้เก่า โดยเชิญผู้ศึกษาค้นคว้าเรื่องละครลิงมาบรรยาย เสวนา แลกเปลี่ยนมุมมองความคิดเห็น นอกจากนั้นกิจกรรมทั้งหมดยังเป็นพื้นที่สำคัญที่ช่วย ประชาสัมพันธ์ องค์ความรู้เรื่องละครลิงผ่านสื่อต่างๆ ไปในวงกว้าง ตลอดจน การตอบแบบสอบถามของผู้ชมการแสดงยังแสดงให้เห็นพลังความเคลื่อนไหวของ ภาคประชาชนที่มีต่อการเสนอขึ้นทะเบียนละครลิงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชาติอีกด้วย

ข้อค้นพบทั้ง ๖ ประการข้างต้นเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ในแง่ของการช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เรื่องละครลิงที่ขาดหายไป และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เหนือสิ่งอื่นใด ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในทางสังคม ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลและพระภิกษุในการสร้างสรรค์การแสดง ตระหนักถึงความสำคัญและ ช่วยสืบทอดมรดกสำคัญนี้ต่อไปยังลูกหลาน ตลอดจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน ในประเทศในการยอมรับ เรียนรู้ และมองเห็นคุณค่าของการแสดงละครลิงว่า มีคุณค่า มากกว่าการเป็นละครสัตว์ เพราะมีภูมิปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงปรัชญาชีวิต สอดแทรกอยู่ในการแสดงละครลิงด้วย

ข้อเสนอแนะ

๑) งานวิจัยเรื่องโครงการรวบรวมและจัดเก็บมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) เป็นงานวิจัยทางคติชนวิทยาที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ เก็บรวบรวมและบันทึก องค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงทั้งหมดในประเทศไทยไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของ องค์ความรู้ดังกล่าว เพื่อต่อยอดขยายผล และการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมในอนาคต วิธีดำเนินการวิจัยดังกล่าวสามารถเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย องค์ความรู้อื่นๆ ที่มีการสืบทอดตามประเพณีมุขปาฐะได้ด้วย

๒) ควรมีการเก็บรวบรวมและศึกษาข้อมูลว่าด้วยภูมิปัญญาของสัตว์ประเภท อื่นๆ เช่น ละครช้าง การวิ่งควาย การชนไก่ เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นภูมิปัญญาที่ เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์แบบองค์รวม

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖.
- จรัสศรี จิรภาส. **แห้งเจีย (ฉีเทียนต้าเล้ง) ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า**. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๗.
- “ดำรงศิลป์พานร” สายป่านสุดท้าย “ปรีดาพานร.” **ศิลปวัฒนธรรม** ๑๙, ๕ (มีนาคม ๒๕๔๑): ๙๒-๙๓.
- ทวี วัฒนาม. “ละครลิง.” ใน **สนุกกับงานวัด**. กรุงเทพฯ: ปัญญาสยาม, ๒๕๓๗.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. “วิทยาลัษลิ้ง.” ใน **ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้: ข้อเขียนว่าด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านไทย**. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๓.
- บุญเตือน ศรีวรพจน์. **รามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๕.
- ปัญญา นิตยสุวรรณ. “ละครลิง.” **วารสารไทย** ๒๑, ๗๓ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๓): ๗๓-๗๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- รุ่ง แก้วแดง. **ครูสมพร: คนสอนลิง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓.
- ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ. **บันทึกการแสดงละครลิงคณะดำรงศิลปพานร**. เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๓๕ ณ ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ.
- สันติภพ เจนกระบวนหัด. “ตำนานละครลิง.” ใน **มหรสพพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: ศิริสาสน์, ๒๕๒๕.
- สุดารา สุจฉายา. “ละครลิง ชีวิตป่าสู่โลกมาया.” **สารคดี** ๑, ๓ (เมษายน ๒๕๒๘): ๖๕-๗๒, ๘๑-๘๓.
- สุดารา สุจฉายา. “ลิงวณิพก.” **สารคดี** ๑, ๓ (เมษายน ๒๕๒๘): ๗๒.

หม่อมราชวงศ์ไทย. นิราศลอนดอนและจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ
ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.๒๔๐๐. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา,
๒๕๑๗.

เอนก นาวิกมูล. “แรกมีละครสัตว์ในเมืองไทย.” ใน แรกมีในสยาม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ: แสงแดด, ๒๕๓๗.

ข้อมูลสัมภาษณ์

คณิต เสริมศิริมงคล, สัมภาษณ์, ๘ กันยายน ๒๕๕๗.

ปัญญา กันรอบรู้, สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

ปัญญา กันรอบรู้, สัมภาษณ์, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๗.

วัชระ กันรอบรู้, สัมภาษณ์, ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

วัชระ กันรอบรู้, สัมภาษณ์, ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๗.